

РОЗДІЛ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.025

Герасимчук З. В.Вища школа міжнародних стосунків та суспільних комунікацій,
м. Хелм, Польща**Свида І. В.**

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

СТІЙКИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ ТА ГОЛОВНІ ІНСТРУМЕНТИ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Визначено особливості стійкого розвитку регіону та обґрунтовано необхідність комплексного та системного використання інструментів для його забезпечення. Розглянуто основні відмінності між традиційною та іншими моделями економіки. Наголошено, що традиційна коричнева економіка в умовах вичерпання природних ресурсів не може виступати єдиним інструментом досягнення стійкого розвитку регіону.

Ключові слова: стійкий розвиток регіону, екологія, економічне зростання, збалансованість, озеленення економіки, відходи, інструменти забезпечення.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку характеризується ускладненням соціально-економічних та екологічних проблем територій. Проблеми соціо-еколого-економічної системи регіонів України пов'язані із загальними кризовими явищами в економіці, соціальними негараздами та екологічними загрозами за відсутності системних і комплексних стратегічних рішень. В умовах такої нестабільної ситуації особливої гостроти набуває проблема взаємовідносин людини й довкілля. Сьогодні, прагнучи максимізувати свій прибуток будь-яким способом, підприємства різних галузей економіки беруть від природи обмежені ресурси, забруднюють довкілля, навіть не замислюючись над наслідками від провадження своєї діяльності [1, с. 345]. Ігнорування природних законів та недотримання екологічних норм унеможливають досягнення стійкого розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвивали теоретичні та практичні аспекти стійкого розвитку регіону такі вчені: М.Р. Бей, М.І. Бублик, А.Б. Ватченко, Г. Дейлі, А.М. Жученко, А.А. Мозговий, Г. Паулі, В.П. Прадун, В.М. Степанов, С.К. Харічков та ін. Науковці активно досліджують проблематику стійкого розвитку регіону з різних позицій. У руслі цих досліджень виникають ідеї щодо забезпечення стійкого розвитку регіону, але відсутній системний і комплексний підхід до підбору інструментів для їх можливого практичного застосування.

Мета статті полягає у визначенні особливостей різних моделей економіки, які можуть стати інструментами забезпечення стійкого розвитку регіону на довготривалу перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення життєвого рівня населення супроводжується вичерпанням природних запасів, змінами клімату, втратою біорізноманіття, зростанням нерівностей між людьми і регіонами. Такий стан справ викликає критику домінуючої сьогодні коричневої економіки, оскільки вона несе загрозу довкіллю, а також сучасним та майбутнім поколінням.

Зростаюча кількість населення потребує все більше ресурсів для задоволення своїх потреб, а запаси довкілля обмежені, тому йде активний пошук нової моделі економіки, за якої через матеріальний добробут людства не страждатиме

довкілля. У процесі пошуку такої моделі економіки вченими запропоновано напрями (концепції), спрямовані як на обмежене зростання, так і на його повну зупинку. Більш сучасні дослідження завдяки інноваційним розробкам пропонують економічне зростання, яке нестиме мінімальну шкоду довкіллю. Систематизуємо та класифікуємо окреслені напрями (концепції) і оформимо їх у табл. 1.

Представники енвайронменталізму не мали нічого проти споживання, але вимагали, щоб споживачі зважували на можливий негативний вплив на довкілля від надмірного споживання. Основоположники екологічної економіки наголошували на обмеженості природних резервів, тому «необхідний справедливий розподіл результатів праці для збереження стійких суспільних відносин, перехід від стихійного ринкового доступу до ресурсів до керованого і раціонального балансу їх споживання та відтворення» [2]. Але такі висновки без конкретних вимірників та механізмів практичної реалізації залишаються скоріше побажаннями.

Перші дослідники стійкого розвитку пов'язували його досягнення із зупинкою економічного зростання. Їхня вимога ґрунтувалася на конкретних обчисленнях, які вони назвали індикаторами оцінки справжнього прогресу. Розрахунки показали, що коричнева модель економіки не сприяє добробуту суспільства, оскільки збільшення виробництва йде за рахунок ресурсів і благополуччя, цінність яких сама по собі вища, ніж цінність кінцевих продуктів виробництва. Втім, набір критеріїв, що визначають суспільний добробут, продовжує залишатися предметом дискусій через суб'єктивність вибору аналізованих показників, особливо в частині витрат [2]. Ми ж бачимо в зазначених індикаторах альтернативну можливість обчислення ціни економічного прогресу, що дасть змогу завдяки системним показникам комплексно врахувати вплив економічного зростання на соціо-еколого-економічні процеси регіону.

Один з авторів парадигми стійкого розвитку Г. Дейлі запропонував концепцію економіки сталого стану, яка базується на твердженні, що саме економічне зростання та НТП є причиною всіх бід на планеті. Промислова революція й набуття здатності витягати і використовувати енергетичні ресурси високої щільності призвели до безпре-

Систематизація та класифікація концепцій, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку регіону

Тип економіки	Головна ідея
Традиційна економіка, що зумовила виникнення екопроблем	
Коричнева економіка	Економічне зростання за рахунок природних та людських ресурсів
Економіка обмеженого зростання	
Економіка навколишнього середовища	Енвайронменталізм – усвідомлення обмеженості природних ресурсів та занепокоєння впливом економічної діяльності на стан довкілля. Підтримка екологічних заходів, спрямованих на поліпшення стану довкілля регіону. Провал ринку – ринковий механізм не здатний ефективно розподіляти ресурси
Екологічна економіка	Дослідження взаємозв'язку між екосистемами та економічними системами регіону в їх взаємодії (економіки природокористування й екології). Усвідомлення масштабів забруднення довкілля та загрози майбутніх катастроф
Економіка сталого стану	Зупинка економічного зростання
Економіка зростання з мінімальним ризиком для довкілля	
Нова економіка	Перехід від матеріалізованої економіки до економіки відносин
Креативна економіка та економіка невиробничої сфери	Культурні індустрії (історична спадщина і традиційна творчість) та креативні індустрії (прикладні творчі практики, інновації за рахунок створення інтелектуальної власності). Економічне зростання за рахунок сфери послуг несе менше шкоди довкіллю, ніж зростання через промисловість
Зелена економіка	Пошук балансу між елементами стійкого розвитку регіону завдяки озелененню економіки
Економіка раціонального та ефективного використання ресурсів	
Економіка замкнутого циклу	Перетворення переробки відходів у вигідний бізнес. Державна регіональна підтримка циркулярної економіки на рівні зеленої економіки
Синя економіка	Усе, що утворюється в процесі життєдіяльності – поживна речовина для інших у ланцюгу споживання ресурсів

Джерело: авторська розробка

дентного експоненціального зростання людської популяції і споживання [2]. Тому Г. Дейлі критично відноситься до технопрогресу, за допомогою якого можна сприяти вирішенню соціо-еколого-економічних проблем регіону, і вказує на те, що всі покращення, пов'язані з НТП, відбуваються на тлі зростання ВВП. Виходить, варто тільки відмовитися від НТП та ліквідувати елемент економічного зростання, залишаючи решту проблем, як є, і цього виявиться достатньо, щоб досягнути сталого стану (стійкого розвитку регіону). А що далі? Якою була б економіка розвинених країн сьогодні, якби вони не розвивалося технологічно? Вважаємо аксіомою, що шлях до вирішення проблем довкілля та підвищення якості життя населення лежить як через зменшення тиску на довкілля та бережливого використання ресурсів, так і через НТП.

У пізніших працях дослідників стійкого розвитку піднімалося питання не про відмову від зростання, а про пропорційне використання обмежених ресурсів. Нині актуальним є завдання переходу до інформаційних технологій та на зелені засади господарювання завдяки НТП та інноваціям, тому зупинимося на цьому більш детально.

Доказом того, що зростати можна не тільки за рахунок природних ресурсів, стала нова (інформаційна, цифрова) модель економіки, переважну частину якої становлять нематеріальні активи: інформація, знання, інтелектуальні продукти, які перевищують обсяги переміщення матеріальних товарів у всім разів, тому активно йде рух у напрямі переходу від матеріалізованої економіки до економіки відносин (управління, послуг, Інтернет-економіки й економіки знань). Вчені стверджують, що традиційна економіка відповідала потребам індустріального суспільства, а нова економіка – це результат формування постіндустріального технологічного способу виробництва і що вона є основою інформаційного суспільства. Тому постулюємо, що якщо індустріальна економіка базувалася на виробництві як чиннику зростання, а також дешевій робочій силі та доступних мінерально-сировинних ресурсах, то нова економіка –

на знаннях та якісному розвитку, і це дасть змогу зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь. Утім, інформаційна економіка модифікує й традиційні галузі, зокрема паливно-енергетичний і машинобудівний комплекс, які переходять до інформаційних систем електроніки та більш нових цифрових технологій, що викликає зростання попиту на знання, а не на фізичну працю, на нові технології, а не на переробку сировини. Таким чином, нова економіка зачіпає практично всі галузі та сфери діяльності регіону, сприяючи їх якісному розвитку без додаткового навантаження на довкілля й слугує доказом того, що економічне зростання може проходити і без знищення довкілля.

Концепція креативної економіки описує економічні системи, у яких цінність залежить від оригінальності та креативності, а не від традиційних ресурсів, таких як земля, праця і капітал [3]. Тому креативна економіка, як і сфера послуг у цілому, теж доводить, що економічне зростання можна забезпечити і без великої прив'язки до матеріального виробництва. На відміну від креативних індустрій, які обмежені конкретними галузями, креативна економіка описує креативність економіки у цілому [3]. Нестандартне бачення спеціаліста, вміння виокремити те, що не помітили інші, дають змогу використати це для створення розумних технологій майбутнього.

Зелене зростання – це виявлення більш екологічно чистих джерел зростання економіки, розвиток нових екоорієнтованих галузей, створення робочих місць і технологій, управління структурними змінами для переходу до зеленої економіки [4]. М. Вигондарі вказує, що еколіміти не фігурують у визначеннях зеленої економіки, і це доводить, що головне в ній – сама економіка і соціально-економічна сфера [5]. Основна ідея стійкого розвитку – необхідність установа балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, а зелена економіка через озеленення здатна збалансувати соціо-еколого-економічні процеси в регіоні. Озеленення економіки полягає у розро-

бленні й реалізації потужних державних інвестиційних програм, спрямованих на докорінну перебудову основ традиційної коричневої економіки [4]. Програма ООН із захисту довкілля у своєму докладі «Назустріч зеленій економіці» назвала міфами сформовані твердження (стереотипи) щодо неможливості забезпечення балансу між складниками стійкого розвитку. Так, згідно із зазначеною програмою, баланс між екологічною стійкістю й економічним прогресом можна забезпечити завдяки зеленим секторам економіки, які є найкращими об'єктами для інвестування; зелена економіка «доступна» і для економічно слабких регіонів завдяки державним регіональним стратегіям та пакету державних і приватних заохочень, що ініціюють перехід економіки на «зелені рейки» та дадуть змогу зміцнити економіку, підвищити зайнятість і вирішити проблему хронічної бідності; зелена економіка стане новим стимулятором росту, забезпечивши нові робочі місця в період, коли в результаті дефіциту природних ресурсів робочі місця скорочуватимуться в традиційних галузях; зелена економіка ставить завданням подолати хронічну нестачу природних ресурсів за рахунок їх нарощення та ефективного використання, особливо тих, що виконують регулюючу в природі і забезпечувальну для виробництва функції, зокрема лісові й водні ресурси, а також сприяє впровадженню органічних методів господарювання. Втім, критики вказують на те, що зелена економіка також використовує природні ресурси і теж наносить шкоду довкіллю, хоча меншу, ніж традиційна коричнева економіка. Так, погоджуємося, екологічні проблеми змінюються: у ХІХ ст. здоров'я людей отруювали керосинові лампи, у ХХ ст. – вихлопні гази, в ХХІ ст. – шумові ефекти й вібрації вітряків, опромінення мобільними вишками – тобто за все треба платити. Припускаємо, що це ті 20% (плата за успіх), чим ми готові поступитися заради досягнення більших результатів. Але додамо, що повне виснаження надр землі несе більшу небезпеку планеті, ніж зелені технології. Тому погоджуємося з вченими, які твердять, що зелена економіка сьогодні – це інструмент стійкого розвитку, здатний сприяти досягненню балансу. Крім того, НТП не стоїть на місці, технології постійно вдосконалюються, й те, що вчора здавалося недосяжним, сьогодні – реальність. Тому технології в майбутньому не тільки ставатимуть досконалішими, а й дешевшими та, відповідно, доступнішими, що за логікою повинно пришвидшити встановлення балансу між людиною, довкіллям та економікою. Зважаючи на такий сприятливий прогноз, усе ж відзначимо, що процес переходу до зеленої економіки проходить нерівномірно як по територіях, так і по галузях, що пов'язано як із вибраними стратегічними пріоритетами стійкого розвитку регіонів, так і зі специфікою самих галузей. Так, якщо взяти зелені інформаційні технології, то якісні зміни тут відбуваються за рік-два, а от що стосується енергетики, то, незважаючи на перспективні технорозробки (у силу своїх масштабів), енергетика для позитивних змін потребує значно більше коштів та часу. Втім, виробництво зеленої енергетики представлено сьогодні різними технорішеннями (гідроенергетика, сонячні батареї, вітряки), кожне з яких має, відповідно, свої технохарактеристики, що дають змогу порівняно швидше або пізніше, з меншими чи більшими витратами досягнути результату. Таким чином, зелені технології від-

різняються між собою та не всі зелені рішення є однаково ефективними.

Нині порушується питання про інновації, здатні частково замінити вичерпні природні ресурси, водночас не менш актуальною є проблема критичної маси відходів. Будь-які нові продукти чи замітники наявних потребують на своє створення додаткових ресурсів, а в кінці експлуатації опиняться серед відходів. Тому будь-які інновації – це продовження відносин «брати з довкілля ресурси, а повертати відходи» у зростаючій прогресії, і за такого підходу не буде знайдено баланс між людиною і довкіллям. Оскільки інтерес для ринкової економіки становлять тільки ті проекти, які здатні принести прибуток, то ідея вторинного використання ресурсів повинна стати економічно вигідною. Виокремимо такі вигоди повторного використання придатних для цього матеріалів (деталей, конструкцій): 1) знижується навантаження на довкілля, скорочується негативний вплив на здоров'я людей, заощаджуються тонни природних ресурсів; 2) стають меншими виробничі витрати завдяки зниженню використання первинних ресурсів; 3) з'являються нові ринки та створюються нові робочі місця; 4) економічне зростання проходить без нанесення непоправної шкоди довкіллю. Таким чином, відходи можуть перетворитися на цінний промисловий продукт, здатний приносити прибутки, забезпечити робочі місця, економіти ресурси довкілля та стати темою подальших наукових досліджень з отриманням практичних результатів, які допоможуть удосконалити та здешевити виробничо-технологічний процес переробки відходів, що робитиме цей бізнес ще більш привабливою індустрією в майбутньому.

Ідея переробки відходів знаходить підтримку на рівні влади економічно розвинених країн. Практично безвідходне циклічне виробництво заохочується, зокрема, ЄС. У 2015 р. ухвалено план дій із переходу до циклічної економіки до 2019 р., який передбачає, що така модель стає основою стратегії стійкого розвитку ЄС і потребує формування сприятливого законодавчого, податкового й інституційного середовища. Наслідком стало зменшення залучення обсягів природних ресурсів у виробництво та його екологізація.

Г. Паулі презентував інноваційні способи управління й використання доступних ресурсів, що дасть змогу боротися з екопроблемами й зміною клімату [6]. Сучасне господарювання винахідник оцінює як марнотратне, оскільки те, що накопичувалося в природі тисячоліттями, за два століття промислової революції людство безповоротно знищило, утворивши при цьому неймовірні обсяги відходів. Учений ставить наголос, що проблема не в тому, що людство утворює відходи, а в тому, що відмовляється від них (не використовує). Всі свої ідеї вчений черпає з природного середовища та доводить, зокрема, що в природі немає відходів (зайвого), оскільки все, що утворюється, – це поживна речовина для інших, тобто все має свою цінність. Виокремимо головну думку вченого: створення «споживчого» потоку з ресурсів та відходів по аналогії з екосистемами дасть змогу створити практично безвідходне використання ресурсів.

Г. Паулі привертає увагу й до нераціонального використання ресурсів, зокрема: у рослинництві використовується лише певна частина культури (наприклад, зерно пшеничних культур, ядро рису, зернята кави), інше залишається гнити на

полях, а потім спалюється, утворюючи парниковий газ; під час виробництва паперу використовується лише один компонент деревини – целюлоза, решта (70%) спалюється [6] замість пошуку йому додаткового застосування. Так, якщо відходи кожної окремої стадії виробничого процесу стають сировиною для наступної [6], то можна економити площі природних запасів та знайти заміну дефіцитним (вичерпним) ресурсам, заощаджуючи, таким чином, останні для майбутніх поколінь.

Уважаємо однаково актуальними завданнями пропорційне використання природних резервів, пошук часткової заміни вичерпним природним запасам через інновації та відтворення природних ресурсів. Разом із тим зосереджуємо увагу на неможливості забезпечити стійкий розвиток регіону без роботи з відходами. Повторне використання вторинних ресурсів дасть змогу раціоналізувати ресурсокористування по регіонах, сприятиме збалансуванню соціо-еколого-економічної системи регіону та стане ефективним інструментом забезпечення стійкого розвитку.

Висновки. Дослідження інструментів забезпечення стійкого розвитку регіону та їх відмінностей від коричневої моделі економіки дає підстави зробити такі висновки: 1) накопичені проблеми в соціо-еколого-економічній системі регіону неможливо вирішити в матриці коричневої економіки; 2) систематизовані та класифіковані в роботі концепції можуть стати інструментами забезпечення стійкого розвитку регіону на перспективу, оскільки вони враховують завдання стійкого розвитку та пропонують дієві рішення; 3) використання окремо взятих інструментів не дасть змоги забезпечити результат – стійкий розвиток регіону, тому в процесі його стратегічного досягнення скласифіковані інструменти мають використовуватися системно та комплексно; 4) держава (регіон) має встановити пропорції на використання вичерпних природних ресурсів, створити умови для залучення зелених інвестицій, сприяти відтворенню природних ресурсів, стимулювати переробку вторинної сировини та популяризувати ідеї синьої економіки.

Список використаних джерел:

1. Pigou A.C. The Classical Stationary State. *Economic Journal*. 1943. Vol. 53 (212). P. 343–351.
2. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку; пер. з англ. К.: Інтелсфера, 2002. 312 с.
3. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее. М.: Классика-XXI, 2007. 421 с.
4. Програма ООН «Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности». ЮНЕП, 2011.
5. Ropke I. The early history of modern ecological economics. *Ecological Economics*. 2004. № 50 (3–4). P. 293–314.
6. Паулі Г. Синя економіка: 10 років, 100 інновацій, 100 мільйонів робочих місць. Risk Reduction Foundation, 2012. URL: <https://www.theblueeconomy.org/blue/Home.html>.

Герасимчук З. В.

Высшая школа международных отношений и общественных коммуникаций,
г. Хелм, Польша

Свида И. В.

Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНА И ГЛАВНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ЕГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Резюме

Определены особенности устойчивого развития региона и обоснована необходимость комплексного и системного использования инструментов для его обеспечения. Рассмотрены основные различия между традиционной и другими моделями экономики. Отмечено, что традиционная коричневая экономика в условиях исчерпания природных ресурсов не может выступать единственным инструментом достижения устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие региона, экология, экономический рост, сбалансированность, озеленение, отходы, инструменты обеспечения.

Gerasimchuk Z. V.

Higher School of International Relations and Public Communications
Helm, Poland

Svida I. V.

Taurian National University named after V.I. Vernadsky

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION AND THE MAIN TOOLS FOR ITS PROVISION

Summary

The features of sustainable development of the region are determined and the necessity of integrated and systematic use of the tools for its provision is substantiated. The main differences between traditional and other models of economy are considered. It is stressed that the traditional brown economy, in conditions of exhaustion of natural resources, can not act as the only instrument for achieving sustainable development of the region.

Keywords: sustainable development of the region, ecology, economic growth, balance, greening of economy, waste, security tools.